tema tjedna LOGOR JASENOVAC (II.): ISTINA I LAŽI, MIT ILI ALTERNATIVNE ČINJENICE - SUPROSTAVLJENA MIŠLJENJA NAŠIH SUGOVORNIKA...

BLANKA MATKOVIĆ ZNANSTVENICA SA ENGLESKOG SVEUČILIŠTA WARWICK

SLAVKO MIDZOR/PIXSELL

Brojiti se počinje od nula naviše, a ne od dva milijuna naniže!

Ako su nas lagali o Jasenovcu, a jesu, tada se moramo zapitati o čemu su nas još lagali...

Razgovarao: Darko JERKOVIĆ

Za početak, sažeto, što sadrži vaš i kolege Stipe Pilića rad Poslijeratni zarobljenički logor Jasenovac prema svjedočanstvima i novim arhivskim izvorima, koji je izazvao veliku pozornost javnosti?

- Naš rad nastao je u sklopu većeg istraživačkog projekta o Drugom svjetskom ratu koji sam započela 2006., a 2007. mi se pridružio Stipo Pilić. Otada smo istraživali u svim arhivima u Hrvatskoj i Sloveniji te onima u Banjoj Luci i Londonu. Historiografija na prostoru bivše Jugoslavije dotada se uglavnom fokusirala na "Ciglanu" kao najozloglašeniji među jasenovačkim logorima. Dana 2. svibnja 1945. postrojbe Jugoslavenske armije zauzele su to područje. Ipak, spominjanje logora poslije toga datuma bilo je sporadično, fragmentarno i nesustavno, a izvori o tome svodili su se ponajviše na usmena svjedočanstva koja do tada nisu bila potkrijepljena nikakvim izvornim dokumentima. Ozbiljnijeg i temeljitijeg pokušaja istraživanja poratnog logora u Jasenovcu nije bilo, pa smo se stoga mi u našem radu naročito fokusirali na tu problematiku. Cilj našeg rada bio je osvrnuti se na dosadašnja istraživanja, svjedočanstva i dokumente koji govore o poslijeratnom logoru u Jasenovcu te ih upotpuniti pronađenima arhivskim izvorima koji potvrđuju da je na jasenovačkom području nakon Drugoga svjetskog rata djelovao sustav zarobljeničkih logora. U radu smo koristili ukupno oko 70 arhivskih dokumenata jugoslavenske provenijencije koji se osim Državnog arhiva u Sisku čuvaju i u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Prvi konkretni dokaz o postojanju logora pronašla sam početkom 2009. u Državnom arhivu u Sisku u čijoj nadležnosti je područje Jasenovca.

REVIZIJA JE NUŽNA

Riječ je zapravo o dva zapisnika Narodnog odbora Kotara Novska iz ljeta 1946. o dijeljenju cigle iz jasenovačkog logora, a u njima se spominje i Anatolij Avramov, 'upravnik zatočenika u Jasenovcu'. U jednom dokumentu Udbe iz sredine studenoga 1946., odnosno zapisniku sa saslušanja logoraša Ivana Križanovića koji je u kolovozu 1946. sa skupinom zatočnika pobjegao iz logora i zatim ponovno uhvaćen, 'isljednik' Udbe pita Križanovića da odgovori na pitanje 'tko je organizirao bjegstvo iz logora Jasenovac i na koji način?'. Stoga ovdje možemo nagađiti o tome da je riječ o izrazu koji se bio ustalio i ostao u upotrebi u trenutku kada je njegov službeni naziv u drugim dokumentima iz tog vremena već bio Zavod za prisilni rad Jasenovac ili Kazneni zavod Jasenovac. Zabrana rušenja i oštećivanja logora od 29. lipnja 1945. koju smo također pronašli u dokumentima demantira Slavka Goldsteina i ostale zagovaratelje teze da su rušenje i demontiranje logora započeti odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata, a drugi dokument Narodnog odbora Kotara Novska također demantira njihovu tezu da su postrojbe Jugoslavenske armije zatekle Jasenovac u ruševinama. Riječ je o najobičnijim izmišljotinama koje arhivski dokumenti diskvalificiraju podjednako kao i njihove propagatore.

Rad smo dovršili 2013. i objavili kao izvorni znanstveni rad u Radovima Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru u prosincu 2014. Istraživanje je nakon toga nastavljeno, a Pilić je pronašao nove dokumente koji će biti predstavljeni u zasebnoj knjizi. Ona će dodatno potvrditi postojanje poslijeratnih logora na jasenovačkom području i objasniti njihovo funkcioniranje. Knjiga bi mogla izići do kraja godine, a nakladnik će biti naša udruga - Hrvatska družba povjesničara 'Dr. Rudolf Horvat'.

▾ Jedno načelno pitanje: Zašto je Jasenovac tema koja još uvijek izaziva prijepore u hrvatskom društvu?

- Bilo kakav oblik revizije u Jasenovcu znači otvaranje Pandorine kutije. Nedavni događaji u Hrvatskoj pokazuju da je upravo Jasenovac taj na kojemu se slama partijska kičma i početak potpunog kraha komunističkog naslijeđa. Jasenovac je simbol svih laži kojima smo kljukani u posljednjih 70 godina, jer ako su nas lagali o Jasenovcu, a jesu, tada se moramo zapitati o čemu su nas još lagali. U održavanje jasenovačkog mita uloženo je strahovito puno vremena i sredstava, ali i ljudskih resursa. Iza Jasenovca stoji cijela mašinerija koja je strateški razmještena diljem svijeta, odnosno ondje gdje Jasenovac kao pojam nešto znači. Održavateljima jasenovačkog mita vjerojatno je vrlo teško prihvatiti činjenicu da im je cijelu kulu od karata srušilo nekoliko ljudi koji se ovakvim istraživanjem bave iz čiste ljubavi prema hrvatskoj znanosti. Konačno utvrđivanje činjenica nije u interesu onih koji od Jasenovca već desetljećima dobro žive. Jedina šansa za njihov opstanak je ona 'službena' Hrvatska, koja na naš rad zasad odgovara ignoriranjem. Kada napokon budu stvoreni uvjeti za 'službenu' reviziju, tada će svi oni koji se kruhom naroda hrane, a godinama su štitili mit koji služi kao podloga za napade na hrvatsku državnost i naše domoljublje, morati narodu račune polagati jer hrvatski narod je taj koji plaća održavatelje jasenovačkog mita u Spomen-području Jasenovac.

> Političari su među onima koji uspješno kapitaliziraju jasenovački i koji su ujedno najzaslužniji za konstantno politiziranje ratnog Jasenovca...

> Ne prihvaćamo dogme nametnute od 1945. naovamo i povijest koju je ispisala partija. Jasenovac je naš prvi grijeh, i to ga čini političkim pitanjem...

PUT DO ISTINE

▾ Dojam je da postoje dvije istine o Jasenovcu. Kako to zapravo protumačiti?

- Istina je uvijek samo jedna jedina, no katkad su potrebna desetljeća ili stoljeća da se otkrije što ona doista jest. U tome i jest smisao revizije i povijesnog revizionizma, dakle konstantno traganje za novim znanjem kojim će se dopuniti postojeće spoznaje ili čak potpuno promijeniti. Ono što u ovom trenutku znamo je to da podaci na službenoj stranici Spomen-područja Jasenovac ne odgovaraju istini. Na temelju svih dokumenata koje smo pronašli postojanje logora/zavoda Jasenovac je neupitno i zato više nema nikakvog razloga da se podaci te ustanove o poslijeratnom logoru Jasenovac ne dopune novim znanstvenim otkrićima, osim možda lijenosti ili ideološke pristranosti. U zaključku našeg rada iz 2014. istaknuli smo da je pronađenim dokumentima potvrđeno postojanje sustava zarobljeničkih logora u Jasenovcu nakon Drugog svjetskog rata te su opravdane sumnje da su ondje ustinu počinjene i likvidacije, ali i to da je o broju žrtava i ostalim detaljima nemoguće govoriti bez daljnjih istraživanja koja su svakako dobrodošla i štoviše nužna. Samo tako se može doći do potpune istine. Povijest i ostale znanosti po svojoj naravi ne podliježu nikakvim dogmama bilo kakve službene ili neslužbene politike, a svi pokušaji da se znanost podvrgne takvom tretmanu vode do onoga do čega je nekoć dovela politika Slobodana Miloševića.

▾ Zaključno, koja je realna, objektivna procjena broja žrtava u Jasenovcu u ratnom, ali i u poratnom razdoblju?

- Naš je stav da bilo kakva laž o stradalima jest poniženje za svaku žrtvu i obitelj i zato licitiranja brojkama ne smije biti. Ovo nije kladionica, nego ozbiljan znanstveni rad i problematika koja već desetljećima opterećuje hrvatsko društvo. Brojiti se počinje od nula naviše, a ne od dva milijuna naniže. Sve činjenice o žrtvama moraju biti prezentirane jasno, precizno, dokumentirano, kao i podaci o počiniteljima zločina kada su oni poznati. Zasad bez daljnjih interdisciplinarnih istraživanja nema smisla govoriti o bilo kakvim brojkama, osim onih žrtava koje se dokumentirano mogu potvrditi. Jedino što se sa sigurnošću može reći jest da su na prostoru logora Jasenovac i Donje Gradine do sada iskopani ostaci 725 osoba. Najveći dio ovih žrtava ekshumiran je ili iskopan u grobištima u Donjoj Gradini u Bosni i Hercegovini, a samo manji broj na lijevoj obali Save, u mjestu Jasenovcu, odnosno na prostoru samog logora. Ovdje ističemo problem i ratnih i poratnih žrtava, jer se najznačajnijim i najtemeljitijim poslijeratnim ekshumiranjem i istraživanjem grobišta u Donjoj Gradini izvršenom 1964. ustanovio broj od 477 žrtava, ali pronađeni materijal i izvješća, posebno antropologa govore u prilog i ratnih i poratnih žrtava. Uostalom, o tome svjedoče i sami članovi saveznog SUBNOR-a kada kažu da se treba paziti da se pri istraživanju ne ekshumiraju ustaški i njemački grobovi. Treba reći i to da su tadašnja istraživanja zaustavljena i nikad nisu dovršena. Prema tome, ni u kom slučaju ne govorimo o ukupnom broju žrtava ili posmrtnih ostataka, već samo i isključivo o broju žrtava koje su ekshumirane. Moje je mišljenje da konačan broj ratnih i poratnih žrtava u Jasenovcu nikada neće biti poznat, no sustavnim istraživanjima moguće je doći do materijalnih i pisanih dokaza za bar veći broj žrtava.

(Mr. sc. **Blanka Matković** hrvatska je znanstvenica, povjesničarka, trenutno na doktoratu na Odsjeku za političke znanosti i međunarodne studije na Warwicku, Coventry, Engleska) ■

NASTAVITI EKSHUMACIJE

- Naša udruga već pune dvije godine Spomen-području Jasenovac i Ministarstvu kulture te nekim drugim državnim institucijama šalje dopise kojima tražimo da se 'stari' podaci dopune novim otkrićima, ali sve što smo dosada dobili bila je šutnja. Pitanje je možemo li se nadati drukčijem stavu od trenutnog v.d. ravnatelja Ive Pejakovića, odnosno novog ravnatelja koji će biti izabran. Kad jednog dana Spomen-područje Jasenovac postane ustanova kojoj će znanost biti na prvom mjestu, a politika na posljednjem, tada se možemo nadati i nekim novim iskapanjima na tom prostoru. Naš je stav taj da su ekshumacije, i to na obje obale Save, apsolutno nužne jer bez njih teško možemo postići daljnji napredak u istraživanju ove problematike. Poseban naglasak potrebno je staviti na istraživanje lokacija poslijeratnih jasenovačkih logora, uključujući Krapje i Bročice.

BORIS ŠCITAR/PIXSELL

MARIO JAREB

SEDAM DESETLJEĆA MANIPULIRA SE ŽRTVAMA

Priredio: Darko JERKOVIĆ

Ponovno su aktualizirane špekulacije o broju žrtava u NDH-ovskom ustaškom logoru Jasenovac, koji je osnovan u kolovozu 1941. godine, a prestao je postojati potkraj travnja 1945. godine. O toj temi govori povjesničar, dr. sc. Mario Jareb, s Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu.

▾ Postoji li konsenzus oko broja stradalih?

- Okvirni brojevi kojima raspolažu ozbiljnije ustanove kao što su Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac govore o nešto više od 80 tisuća stradalih. Muzej žrtava genocida u Beogradu raspolaže s nešto većim brojem. Teško je reći hoće li neka buduća ozbiljna istraživanja promijeniti taj broj. Ali već i sami brojevi koje sam spomenuo ruše priče o stotinama tisuća ili milijun žrtava koje su u nekadašnjoj Jugoslaviji i u Hrvatskoj bile prisutne do devedesetih, a nažalost, i danas su prisutne u Srbiji i Republici Srpskoj. Činjenica da najozbiljnija ustanova u Srbiji, a koja se bavi takvim istraživanjima, ima višestruko manji broj žrtava govori da su brojevi koji su vrijedili u bivšoj Jugoslaviji zapravo rezultat mitova i manipulacija.

▾ Tko je stvarao mitove i zašto se manipuliralo?

- Razloga je više. U temelju su bile želje ili potrebe vlasti da dokažu kako je Jugoslavija bila jedan od najvećih stradalnika Drugog svjetskog rata. Već se 1945. izašlo s brojem od 1,7 milijuna ukupnih jugoslavenskih žrtava. Potom je s vremenom i broj žrtava Jasenovca podignut na nekoliko stotina tisuća. Već 1945. godine snimljen je film u kojemu se govori o 800 tisuća žrtava. Ubrzo nakon toga Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača govorila je o 500 - 600 tisuća. Zanimljivo je to kako je netko odjednom zaboravio nekoliko stotina tisuća žrtava da bi potom njihov broj bio opet podignut na 700 tisuća. To su sve proizvoljne procjene. Između ostalog, i za potrebe Pariške mirovne konferencije, ali i za dobivanje ratne odštete. Poražena strana se pokazivala što više zločinačkom, osobito kada je bila riječ o propalog NDH. Bilo je prikladno "zidati" te nevjerojatne brojeve o kojima ni desetljećima kasnije nisu postojala relevantna istraživanja.

▾ Što s onima koji pokušavaju "dokazati" da je Jasenovac postao tvornica smrti tek nakon što su partizani ušli u njega i da se sve tamošnje žrtve mogu svesti pod zločine poraća?

- Da bi se nešto takvo moglo dokazati, trebalo bi provesti opsežna forenzička ispitivanja kako bi se uopće našli posmrtni ostaci žrtava. Do devedesetih je bilo svega par manjih pokušaja sondiranja terena, od kojih je jedno veće iskopavanje obavljeno 1964. godine. No zbog nedostatka željenog broja žrtava ta su iskapanja zaustavljena. Sustavna istraživanja koja bi mogla dati i odgovore na pitanja tko, kada i gdje je ubijao nisu nikada završena. Tako da ta priča da se žrtve Jasenovca mogu pripisati partizanima nema temelja. Ponavljam, prema nekim aktualnim istupima, ispada da se naglašavaju poslijeratna stradavanja da bi se relativiziralo ono što je bilo prije. Ali zločin jest zločin. Nedvojbeno je da se događao od 1941. do 1945. godine i to je jedna činjenica. Ono što se je poslije događalo je druga činjenica.

▾ Kako gledate na pokušaje da se Jasenovac prikaže kao radni logor koji je zapravo štitio svoje zatočenike od deportacije u Njemačku?

- Riječ je o radu Društva za istraživanje trostrukog logora Jasenovac. Na svojim su stranicama objavili čitav niz dokumenata koji govore o "pozitivnijim" djelovanjima Jasenovca koji sami po sebi, fragmentarno gledano, nisu sporni. No, bojim se da nedostaje onaj drugi dio kako bi dobili cijelu sliku. Prema svim pokazateljima, Jasenovac je bio poprilično različit od poznatih nacističkih logora. Ali bio je i mjesto zločina. Ako se u jednom trenutku u njemu pjevala Mala Floramye, ako su zatočenici pisali obitelji i ako su dobivali pakete, ne znači da je to bilo humano mjesto. Sjetite se samo sudbine Mihovila Pavleka Miškine, seljačkog književnika i HSS-ovca, koji je ubijen tamo. Prisjetimo se i prosvjeda zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca nakon što su u Jasenovcu ubijeni slovenski katolički svećenici.

▾ Ima li hrvatsko društvo zdrav odnos prema Jasenovcu?

- Rekao bih da oni koji su svjesni događaja iz prošlosti znaju što se tamo dogodilo. Mislim da nema, u negativnom smislu tih riječi, nekakvih revizionističkih iskakanja. Uvijek postoje pojedinci ili manje skupine, ali to nije karakteristika samo hrvatskog društva. Općenito, u Hrvatskoj ne postoji problematičan odnos prema onome što se događalo u Jasenovcu.

(Intervju, koji donosimo u skraćenoj verziji, izvorno je objavljen na portalu **Deutsche Welle** (DW). Autor intervjua je **Siniša Bogdanić**) ■

POVJERENSTVO

- O radu i zadaćama budućega povjerenstva koje bi se odredilo prema totalitarnim simbolima i ideologijama zasad je teško suditi s obzirom na to da se sve ono što se o njemu zna oslanja tek na nekoliko javnih izjava predsjednika Vlade te na raščlambe u medijima. Držim ipak kako s obzirom na ono što se već događa pred našim očima i očito truje javni prostor o toj problematici treba otvoreno razgovarati i pokušati postići konsenzus o odnosu prema takvim simbolima i ideologijama. Ideju da se to riješi preko povjerenstva svakako treba pozdraviti jer iza budućeg rješenja i trebaju stajati autoriteti poput hrvatske vlade ili Hrvatskog sabora. Najave da bi povjerenstvo činili povjesničari i pravnici također su za pozdraviti, jer to i jest jedan od aspekata odnosa prema prošlosti, odnosno suočavanja s pojavama iz prošlosti koje imaju odraz na stanje u suvremenom hrvatskom društvu i na posve konkretnu praksu isticanja simbola i veličanja ideologija. Pritom treba povesti ozbiljnu i na činjenicama utemeljenu raspravu, kako se rješenja i odluke ne bi temeljili na krivim premisama i ideološki obojenim interpretacijama povijesnih procesa i činjenica. Kao primjer navodim i tijekom nedavnog posjeta predsjednice Kolinde Grabar-Kitarović SAD-u i javnosti opet prisutno etiketiranje hrvatskoga grba s početnim bijelim poljem i zastave s takvim grbom kao ustaškim. Čak i površnim uvidom u činjenice o povijesnom razvoju hrvatskih simbola lako je doći do zaključka kako je riječ o neutemeljenom etiketiranju. Istodobno se u hrvatskoj javnosti susrećemo s različitim pojmovima poput pojma antifašizam, koji teško da u reduciranom značenju u kojemu se koristi danas ima ikakve poveznice s tim pojmom u smislu u kojemu je korišten u razdoblju Drugoga svjetskog rata. Pred povjerenstvom je prema tome ozbiljna i nipošto laka zadaća, koju može uspješno obaviti isključivo bude li se držalo činjenica, a ne ideologiziranih interpretacija povijesnih pojava.**(D.J.)**

PIXSELL

SLAVKO GOLDSTEIN

NE POSTOJI REHABILITACIJA, ALI POSTOJI REVIZIONIZAM

U povodu predstavljanja svoje knjige "Jasenovac - tragika, mitomanija, istina", pisac, povjesničar i partizan Slavko Goldstein u Beogradu je dao intervju (31. listopada 2016) tjedniku "Danas". Prenosimo dio odgovora.

▾ Hoće li NDH doživjeti rehabilitaciju?

- Nikad. Ne. Ni danas. Vi ne možete Hrvatskoj pripisati to. Možete Tomislavu Karamarku, kojeg više nema. Sadašnjim vlastima, bivšim vlastima, Tuđmanu... ne možete pripisati rehabilitaciju NDH. Postoji ublažavanje. To je nešto drugo. Ali da će neki režim rehabilitirati ustaštvo, toga nema. Predsjednica Kolinda Grabar Kitarović jedno je vrijeme ovakvo ublažavanje neizravno podržavala. Ne, nije bilo ni govora da bi ona rekla da je NDH bio u redu. Ali, nikada nije ni rekla da su ustaše bili zločinci. Onda je došao posebni izaslanik za pitanja holokausta američkog State Departmenta i nakon sastanka s njim, ona je odmah izjavila da je ustaški režim bio zločin, bez ijednog 'ali'.

▾ Nije li i ublažavanje način rehabilitacije?

- Imate recimo drugu vrstu ublažavanja. Institut 'Ivo Pilar', koji je desničarski, bavi se ublažavanjem Endehazije, koju ne opravdavam, ali nikada nisu objavili knjigu koja afirmira ustaštvo kao takvo. Ali su objavili knjigu 'Stradanje Roma u Jasenovcu'. To su povjerili jednom Romu koji je u međuvremenu magistrirao na Filozofskom fakultetu i koji je doista korektan istraživač. Hasanbegović još nije bio ministar kulture, nego je bio jedan od znanstvenika, pisao je recenziju. On je govorio i na promociji. I nitko od prisutnih tada nije negirao da su Romi stradali. A Romi su stradali totalno. Najgore. Najradikalnije. Među Židovima je ipak bilo nekih koji su zamijenjeni, koji su korupcijom pušteni, koji su u bijegu uspjeli. U bijegu se spasilo oko 120 ljudi. Ni jedan Rom nikada više nije živio i oni su najstrašnije stradali. Ovi istraživači su to ustanovili. Jesu preuveličavali da je jedna grupa Roma koji su bili katolici poštedeni, ali nije tu bilo laži, bilo je blagog umanjivanja. Tko je počinitelj, nema riječi. U cijeloj knjizi nema ustaša. To je učinila vlast NDH. Ali riječi 'ustaše' nema. To nije rehabilitacija, ali je revizionizam.**(D.J.)** ■

ANTO MAGZAN/PIXSELL

KNJIGE I FILMOVI

KNJIGE:

- **EGON BERGER:** 44 mjeseca u Jasenovcu
- **ANTE CILIGA:** Jasenovac: Ljudi pred licem smrti
- **SLAVKO GOLDSTEIN:** Jasenovac - tragika, mitomanija, istina
- **VLADIMIR HORVAT/IGOR VUKIĆ/STIPO PILIĆ/BLANKA MATKOVIĆ:** Jasenovački logori - istraživanja
- **MLADEN IVEZIĆ:** Jasenovac - brojke/Titov Jasenovac
- **JOSIP JURČEVIĆ:** Nastanak mita o Jasenovcu
- **ANTUN MILETIĆ:** Koncentracioni logor Jasenovac
- **VLADIMIR MRKOCI/VLADIMIR HORVAT:** Ogoljela laž logora Jasenovac
- **MILKO RIFFER:** Grad mrtvih: Jasenovac 1943.

FILMOVI:

- JASENOVAC (1945.), dokumentarni
- DEVETI KRUG (1960.), igrani
- JASENOVAC - ISTINA (2016.), dokumentarni (**Jakov Sedlar**)